

MIESTO ARCHITEKTŪROS SAVITUMAS KAIP ARCHITEKTŪROS IR VISUOMENĖS SĄVEIKOS REZULTATAS

Jonas Jakaitis

*Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas jonas.jakaitis@vilnius.lt*

Įteikta 2005-10-29

Santrauka. Laikantis demokratinės visuomenės vystymosi principų, žmogiškasis veiksnys daro lemiamą įtaką miestų architektūros formavimuisi. Nuo šio veiksnio vertinimo kriterijų bei taikomos metodologijos, turimos informacijos, taip pat ir nuo požiūrio į šį reiškinį priklauso ne tik visuomenės aktyvumas kuriant savo gyvenamąją aplinką, bet ir jos kuriamos aplinkos, būdingos vienai ar kitai kultūrai, įtaka žmogui. Tai, kas tam tikru laiku traktuojama kaip menkavertis naujadaras, po kurio laiko tampa vertybe ar vietovės savitumo formantu, tapatumo ir atpažinimo bei pasididžiavimo ženklu. Taigi straipsnio tikslas – apibendrinti visuomenės dalyvavimo miestų architektūros formavimo procese aspektus, įvertinti, kaip Lietuvoje urbanistinio planavimo tikslai ir rezultatai atitinka visuomenės interesus, kaip ji – visuomenė, planavimo proceso dalyvė – gali daryti įtaką miestų raidai, jos gebėjimą išgirsti kitų planavimo proceso dalyvių nuomonę, vertinant bendruomenių elgsenos pilietiškumą, t. y. ar jos nori ir gali dalyvauti sprendimų, formuojant miestų architektūrą, priėmimo procese, t. y. ar jos realizuoja savo konstitucinę teisę daryti įtaką tiems sprendiniams. Ir ar ši problema – planavimo dokumentų rengimo organizatorių, jų rengėjų bei visuomenės dalyvavimo (*public participation*) urbanistinio planavimo procese dialogų formų paieška – yra tik mums, lietuviams, būdinga. Atskleidžiami vidiniai teritorijų socialinių grupių tarpusavio ryšiai, jų įtaka šiandienos miestų architektūrai. Autorius rėmėsi praktine patirtimi, stebėjimais, tyrimais bei archyvinės medžiagos analize. Statistiniai duomenys ir interviu metodu gauti apklausos rezultatai leido suformuluoti išvadas apie visuomenės aktyvumo svarbą formuojant miestų architektūrinę aplinką, jos įtakos urbanistiniams raidos procesams Lietuvoje mastą.

Prasminiai žodžiai: urbanizuotos teritorijos, miestų architektūrinis formavimas, savitumas, visuomenė, teritorinė bendruomenė, nevyriausybinių organizacijų (toliau tekste – NVO), interesų grupės, įtakos grupės, neformalios visuomeninės organizacijos (toliau tekste – NfVO), teritorijų planavimas, neformalus veikimas (toliau tekste – NfV), partnerystės reiškinys (*Public, Private, Partnership* (toliau tekste – PPP)).

ORIGINALITY UNDER CHANGEABLE INFORMAL EFFECT CONDITIONS

Jonas Jakaitis

*Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University,
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lithuania. E-mail: jonas.jakaitis@vilnius.lt*

Submitted 29 Oct 2005

Abstract. On the basis of democratic society development principles, the origin of the effect of different social groups on the territory development process, its historic sources, professional and emotional relationship with aesthetic city image formation, urban process development are discussed in the paper. Economic, social, political and other informal effect (IfE) consequences in urban development are analysed. Internal social relationship of modes of living in urbanized territories, effects of development planning on the above-mentioned processes are revealed. The paper is based on the author's practical experience, observations and analysis of archives. Statistical data used, answers received through interviews enabled us to draw objective conclusions about the influence of non-governmental public organisations (NGO) on urban development processes in Lithuania.

Keywords: urbanized territories, architectural formation of the cities, individuality, society, territorial community, non-governmental organizations (NGO), groups of interest, groups of influence, informal public organizations (IfPO), territory planning, informal effect (IfE), phenomenon of partnership (*Public, Private, Partnership – PPP*).

1. Įvadas

Šiandien, analizuojant visuomenės ir architektūros tarpusavio santykių raidą, galima įsitikinti, jog nuo Lietuvos valstybingumo atkūrimo praejęs, nors sąlygiškai ir nedidelis, istorinis laiko tarpsnis leidžia naujai pažvelgti ir tiksliau įvertinti *visuomenės įtaką* miesto architektūrai, jos supratimo apie miesto architektūros grožį bei vertę, nulemtą gyvenimo kokybės kriterijų pasikeitimų, formavimuisi. Jie paprastai priklauso nuo socialinių-politinių, ekonominių ir kitokių veiksnių, kurie turi įtakos architektūros ir miesto formavimuisi praeityje ir dabar, ypatumų. Kadangi miestų savitumo tema įvairiais požiūriais nagrinėta daugelyje mokslinių straipsnių, kūrybinių diskusijų, autoriui tenka šią temą nagrinėti jų kontekste, savaip reziumuojant ir papildant miesto architektūros raidos tematiką visuomenės dalyvavimo šiame procese aspektu.

„Dabartinės lietuvių kalbos“ žodyne [1] rašoma, kad žodis *savitas* reiškia „išskirtinis, nepanašus į kitus, originalus“. Toks pat aiškinimas tinka ir kalbant apie *savitą architektūrą*.

Vakarų Europoje *savita architektūra* buvo tapatinama su kultūros paveldu. Tarptautinė Atėnų chartija (1931) prioritetą teikė *autentiškumui* ir *paminklų apsaugai*. Tarpukario Vilniuje galiojo 1936 m. Lenkijos Respublikos ministro aplinkraštis „Dėl senųjų miestų ir senamiesčių rajonų miestuose savitumo apsaugos“ ne tik apibrėžė paminklo sąvoką – *reliktą*, bet ir jo turinį: „*reliktas – tai ne tik senojo miesto pavieniai pastatai ar jų grupės, bet ir miesto planas kaip visuma su visomis detalėmis <...>, su būdinga pastatų bendro tūrio struktūra ir visi ją sudarantys elementai, pagaliau visuma savito išpūdzio, kurį sukelia konkretus miestas* (su jo gyventojais. – J. J.) *ar jo dalis ir kuri formuoja taip pat gatvių apstatymas, apšvietimas, reklama ir t.t., taip pat tyla ar gatvių šurmuly ir tam tikri, miestui būdingi papročiai*“ [2].

Kalbėdami apie savitą architektūrą, profesionalai vartoja įvairias sąvokas, apskritai reiškiančias tą patį: „*savas, anas miestas*“ (Drėma, V. [3]), „*vizualinis identitetas*“ (Daunora, Z. [4]), „*architektūros savitumai*“ (Miškinis, A. [5]), „*tradicinė architektūra*“ (Mažeikis, G. [6]), „*nacionalinis identitetas*“ (Čaikauskas, G. [7]), „*individualumas*“ (Vyšniūnas, A. [8]), „*tėvynės stilius*“, „*tautinis atgimimas*“, „*organiškumas, liaudiškumas* (Buivydas, R. [9]), „*kultūrinis tapatumas*“ (Petrušonis, V. [10]), „*kraštovaizdžio savitumas*“, „*estetinė kokybė*“ (Bučas, J. [11]) ir panašiai.

Visuomenėje sąvoka *miesto savitumas* suprantama ir pirmiausia siejama su jo gyventojais, teritorine bendruomene, gyvenamosios aplinkos architektūra ir visuomenės

dalyvavimu ją formuojant, t. y. ji traktuojama kaip speciali tema, išryškėjanti urbanistinio planavimo proceso metu kaip sistemos *architektūra-visuomenė, visuomenė-miestas* sąveikos rezultatas.

J. I. Kraszewski apgailestavo ne tik dėl „prarasto“ Vilniaus („*Po gaisrų atstatant mūrus, dar buvo nesunku palikti senas jų formas, tačiau to vengė tie, kas svajoto apie itališkąją* (klasikinę. – J. J.) *architektūrą ir senąją Katedrą bei Rotušę perdirbo į bereikšmius pastatus*“ [3]), bet ir dėl tos visuomenės dalies, kuri svajoto apie vakarietiškos kultūros apraiškų atsiradimą Vilniaus architektūroje, išgyveno dėl pasekmių – *itališkosios, klasikinės, bereikšmės architektūros daromos įtakos ir žalos miestui* (reikia suprasti – *įprastam, savitam, mielam*).

Orientuojantis tik į universalius tapatumo veiksnius, bus neišvengta vietovių charakterio suniveliavimo [10], t. y., pvz., klasicizmo stiliaus „atėjimo“ į Vilnių. Tačiau, visuomenei pastebėjus konkreitiems objektams kylančias grėsmes, jos neformalus veiksmas suaktyvėja. Pvz., J. Basanavičiaus vadovaujamos Lietuvių mokslo draugijos – visuomeninės organizacijos – neformaliais veiksmais pasiekta, kad Vilniaus gubernatorius XIX a. pab.–XX a. pr. uždraustų Vilniaus miesto valdybai ardyti Gedimino pilies kalną ir jame statyti vandens rezervuarą [12]. Taip išaugotas Lietuvos tapatumo simbolis – Gedimino pilis. Tai yra *statinio ir dinaminio veiksnių* (apie juos – vėliau) sąveikos rezultatas.

Ano meto liudijimai apie neformalius, objektyviai egzistuojančius procesus visuomenei darant įtaką miestų architektūros formavimui, o kartu ir jo savitumui, išryškina verčių sistemos nestabilumą laiko ir kartų atžvilgiu ne tik anų laikų, bet šiandienos kontekste, neišvengiamai keldami diskusijas dėl šių procesų būtinybės ir mokėjimo juos valdyti. Remiantis moksliniais tyrimais, apibendrinama visuomenės dalyvavimo miestų architektūros formavimo procese problematika, vertinama, kaip Lietuvoje teritorijų urbanistinio planavimo tikslai ir rezultatai atitinka visuomenės interesus, atkreipiamas dėmesys į tai, kaip ji – visuomenė, planavimo proceso dalyvė – daro įtaką miestų raidai; jos gebėjimą išgirsti kitų planavimo proceso dalyvių nuomonę vertinant bendruomenių, piliečių elgsenos pilietiškumą, t. y. tai, ar jie nori ir gali dalyvauti sprendimų, formuojant miestų architektūrą, priėmimo procese, t. y. ar jie realizuoja savo konstitucinę teisę daryti įtaką tiems sprendimams, ir ar ši problema – planavimo dokumentų rengimo organizatorių, jų rengėjų bei visuomenės dalyvavimo (*public participation*) urbanistinio planavimo procese dialogų formų paieška – tik mums, lietuviams, yra būdinga.

2. Architektūros ir visuomenės sąveikos nagrinėjimo teorinės prielaidos

Kadangi urbanistinis planavimas ar miestų architektūrinis formavimas yra teritorijų planavimo sudėtinė dalis, jį reguliuoja įvairūs teisiniai reglamentai (formalūs, teisiniai veiksniai) (1 pav.), be to, jam turi įtakos ir objektyviai egzistuojantys neformalūs veiksniai, susiję su:

- 1) nekilnojamojo turto savininkų interesais – t. y. su investuotojais;
- 2) visuomenės interesų gynėjais, keičiantis gyvenimo kokybės kriterijams, – t. y. su visuomene.
- 3) formalia savivaldos teisėtai jai priskirta misija ginti visuomenės interesus, vykdyti miesto formavimo politiką, programas, projektus, susijusius su toje vietoje gyvenančių piliečių gerove, siekiant sudominti privatų sektorių visuomeniniais reikalais – t. y. su vietos valdžia.

Žmogiškasis – dinaminis – veiksnys yra lemiamas kuiriant ir vertinant aplinką. Nuo jos vertinimo metodologijos, turimos informacijos, vykdomos veiklos ir vertinimo rezultatų priklauso visuomenės aktyvumas. Tai, kas tam tikru laiku buvo traktuojama kaip menkavertis naujadaras (klasicistinė Katedra, anuometinė Rotušė), šiandien yra neabejotina vertybė ir miesto savitumo formantas, tapatumo ir atpažinimo ženklas. Intuityvaus, neformalaus veikimo veiksnių (toliau tekste – NfV) įtaka miesto savitumui nuo civilizacijos pradžios buvo skirtinga. Ši įtaka aprėpia gatvių ir aikštelių struktūrą, jų tarpusavio ir viso miesto plano kompozicinę visumą su visomis detalėmis; želdynų, gatvių sandarą su pastatų aukštingumu bei būdinga konkrečiam regionui tūrių struktūra ir visais ją sudarančiais elementais; konkretaus miesto savitą įvaizdį, kurį formuoja patiriami išgyvenimai, pradedant nuo pirmojo išpūdžio, tylos ar šurmulio, spalvų, reklamų, vitrinų, apšvietimo visumos, nuo mieste vykstančių renginių, taip pat ir *visuomenės, teritorinės bendruomenės su jai būdingais papročiais ir tradicijomis*. Tai daugialypė problema, susijusi su daugeliu miestų vystymosi aspektų ir mokslo nagrinėjama dažnai fragmentiškai, siauresniais pjūviais. Pagaliau miesto architektūrinio formavimo procese dalyvaujanti visuomenė kiekvieno istorinio laikotarpio miesto savitumus savaip supranta ir įvairiai vertina, interpretuoja jo problematiką, tačiau viena aišku, nesuderinus moderniosios plėtros ir istorinio paveldo išsaugojimo, neįmanomas Lietuvos kultūrinio etnos (papročių, įpročių, gyvenimo būdo, kultūros, menų ir kt.) išlikimas.

Todėl, kaip ir ankstesniais laikais, šiuolaikinėje Lietuvoje visuomenės dalyvavimas formuojant miesto architektūrą, ypač globalizacijos procesų kontekste, išlieka ypač svarbus. Vertinant pasaulio demokratinės raidos tendencijas pereinant nuo imperinių, diktatūrinių iki demokratinų bei kolegialiai priimamų sprendimų, veiksmai modeliuojami, atsižvelgiant į aktualijas, kurios yra sprendimų pa-

ieškos objektai siekiant architektūros formavimo srityje sukurti efektyviai bendradarbiaujančią visuomenę. Ir jeigu šis bendradarbiavimas neefektyvus, nedemokratiškas, tuomet išryškėja visuomenės ir valdžios bendradarbiavimo spragos, ypač būdingos valstybėms, kurių demokratinė sistema tik formuojasi, tarp jų ir Lietuvai. Tačiau dažnai nėra reikiamos informacijos sprendimams priimti, nes dėl įstatyminės bazės, susijusios su visuomenės informavimu, trūkumų (konceptija gali būti aprobuota ir be svarstymo su visuomene (1 pav.)) valdžia nežino visuomenės nuomonės ir ko jai reikėtų [13]. Dėl savo pasyvumo visuomenė nežino, kokius sprendimus priima valdžia ir kaip tai atsilieps teritorinių bendruomenių gyvenimo kokybei.

Todėl, vertinant apklausų bei tyrimų rezultatus [14] šiuo požiūriu (daugiau nei 25 % apklaustųjų dabartinę planavimo sistemą ir praktiką vertina neigiamai ir šiek tiek daugiau nei 50 % apklaustųjų ją vertina kaip vidutinišką).

Kitų tyrimų rezultatai [15] patvirtina ir tai, kad ne tik Vilniuje formuojant miesto architektūrą galima išvelgti pasyvumo tendencijas:

- 51,22 % apklaustųjų abejingai žiūri į dalyvavimą planavimo procesuose;
- 30,78 % respondentų visuomenės dalyvavimą miesto plėtros procese vertina nepalankiai. (Iš viso 82,00 %.)

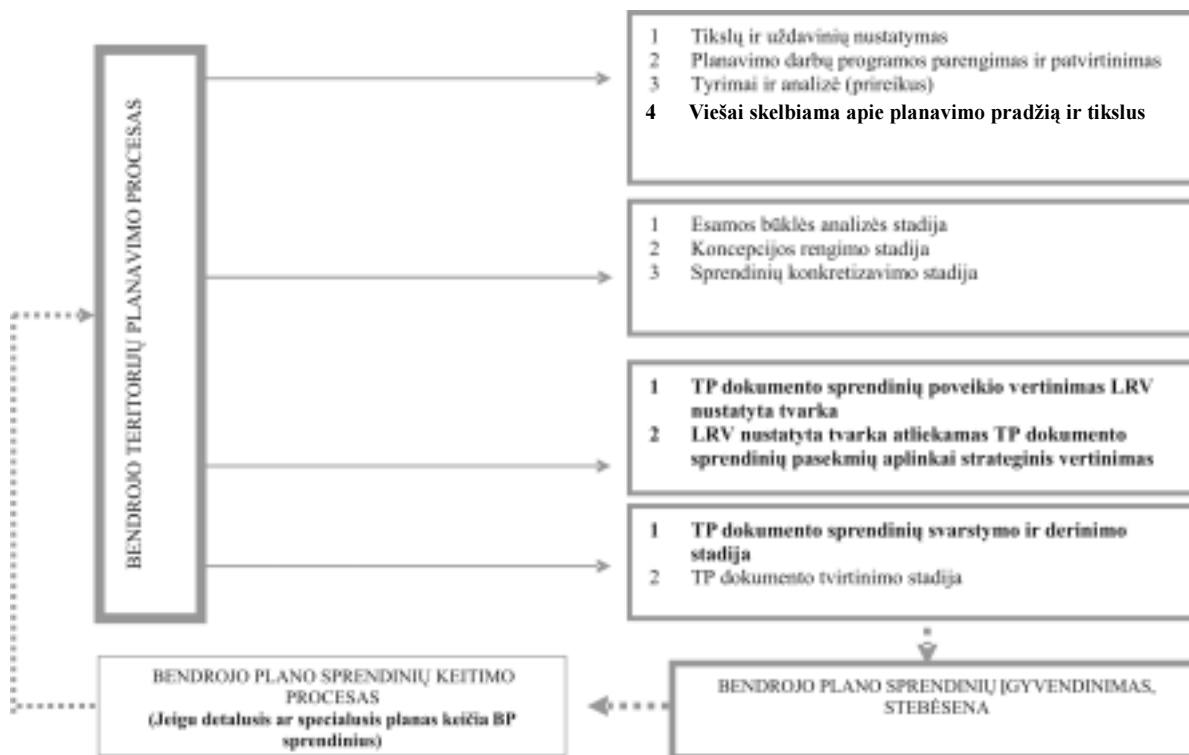
2005 m. tyrimų rezultatai Trakuose taip pat rodo visuomenės pasyvumą. Paklausti, ar norėtų dalyvauti svarstant planus, respondentai atsakė taip [16]:

- 40 % respondentų tai nerūpi, 28 % neturi nuomonės šiuo klausimu;
- 30 % norėtų dalyvauti, bet nežino kaip (taigi 40 % požiūris negatyvus, tačiau 58 % yra potencialiai rezervinis piliečių, galinčių lemti planavimo rezultatus, skaičius. Taigi būtina tobulinti informavimo metodus, bendravimo įgūdžius ir kultūrą, ugdyti sąmoningą visuomenę).

Lietuvos teisės universitete buvo atliekami panašūs tyrimai. Doc. A. Augustinaitis 2000 m. [17] tyrė mūsų visuomenės pasyvumo reiškinį. Į klausimą, ar norėtų paveikti kai kuriuos vietos valdžios sprendimus ar teikti naujus siūlymus, apklaustieji atsakė:

- 20,8 % respondentų tai nerūpi;
- 55,8 % norėtų, bet nemato prasmės tai daryti. (Iš viso 86,6 %.)

Taigi svarstant svarbius ne tik žemesnio lygmens detaliojo planavimo urbanistinius projektus, ypač vizijų, koncepcijų ar schemų etapuose, būtinos ir neformalios (papildomos) priemonės: forumai, mokymai, seminarai ir kt. visuomenei suaktyvinti, nes jos potencialiai aktyvi dalis yra tie 55,8 %. *Būtina turėti informacijos apie dalyko esmę*. Ne tik visuomenės švietimas miestų urbanistinio planavimo klausimais tampa ypač aktualia neformalaus planavimo priemone žadinant visuomenės aktyvumą, bet ir teisinės aplinkos, vertinimo kriterijų tobulinimas.

1 pav. Teritorijų planavimo procesas (po 2004-05-01) [13]

Fig 1. Territory planning process (after 1 May 2004) [13]

Įstatymų kūrimas sunkiai sulaukia adekvataus valdžios (įstatymų rengėjų ir aiškintojų) dėmesio, deja nesugebama laiku pastebėti ir greitai reaguoti į besikeičiančią situaciją.

Į klausimą, ar žino apie rengiamą Vilniaus bendrąjį planą ir ar ketina dalyvauti jį svarstant [14], pusė (50,2 %) vilniečių atsakė, jog žino, kad yra rengiamas Vilniaus miesto bendrasis planas (2 pav.), o 13 % žinančių apie šį planą gyventojų ketina dalyvauti jį svarstant (3 pav.).

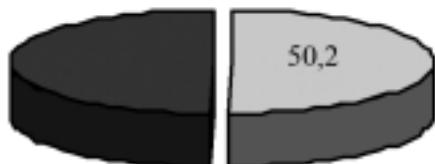
Sprendimai priimami skubotai, nepagrįsti ir ne tame dažnai valdymo lygyje, nes:

- bendradarbiavimo aplinka ir būdas nelemia rezultato kokybės;
- kalbama abstrakčiai, be argumentų, abiem pusėms

stengiantis nuslėpti tikruosius savo tikslus.

Valdžios ir visuomenės veiksmai yra nekoordinuoti (dėl informacijos stokos), nes:

- nepakankamai yra suderinti tikslai;
- tikslų siekiama vadovaujantis skirtingais prioritetais;
- darbai nėra sinchronizuojami, t. y. jie yra nesuderinti laiko atžvilgiu ir yra nuostolingi, nes dubliuoja vieni kitus;
- atsakomybė už priimtus sprendimus arba veiklą tampa anoniminė. Darbai kartais neįvykdomi, nes kiekviena šalis mano, kad už jų nevykdymą yra atsakinga kita šalis;
- koordinavimo sistema yra neekonomiška. Koordinavimas – tai asmeninė kontrolė, kai pasitarimais nusta-

2 pav. Gyventojų, žinančių, kad yra rengiamas Vilniaus bendrasis planas, procentas

Fig 2. Percentage of residents informed about Vilnius Master Plan under development

3 pav. Gyventojų, dalyvausiančių svarstant bendrąjį planą (proc., skaičiuotas nuo žinančių apie rengiamą bendrąjį planą gyventojų procento)

Fig 3. Residents due to participate in considering of Vilnius Master Plan (in percentage from those informed about Plan)

tomis tikslais ir formalios procedūros. Šios procedūros tampa vis sudėtingesnės ir brangesnės, didėjant asmenų, su kuriais būtina kalbėtis, skaičiumi.

Vyksta nuolatiniai konfliktai tarp visuomenės narių bei valdžios ir vis sunkiau pavykstant suderinti veiksmus bendram tikslui (atsiranda „frontai“, opozicijos, pan.).

Vangiai diegiamos naujos priemonės, nes:

– tam neskiriama nei materialinių, nei intelektualinių išteklių;

– naujoms problemoms spręsti taikomi seni metodai;

– nepakankamai įvertinamos naujai atsiradusios aplinkos problemos, nemobilizuojamos visos pajėgos naujiems uždaviniams spręsti.

3. Demokratinio planavimo ir šio proceso dalyvių veikimo principai (formalūs ir neformalūs), įtakos architektūros formavimo procesui sąlygos

Vertinant sociologų požiūrį į vykstančius reiškinius, ypač atkreiptinas dėmesys į kolektyviškumo aspektą, kai veikia du ar daugiau žmonių, sudarančių grupę, kurios (teritorinės bendruomenių grupės, neformalios ar formalizuotos organizacijos) traktuojamos kaip kolektyvai, turintys ir suvokiantys savo interesus likusios visuomenės dalies ir valdžios atžvilgiu, kartais neformaliai primetančių savo nuomonę visai visuomenei. Per 15 nepriklausomybės metų miesto visuomenės dalyvavimo urbanistinio formavimo procesuose principas pasikeitė iš esmės. Sovietinė sistema rėmėsi „maestro planuotojais“ ir „visagaliais valstybės fondų skirstytojais“ [18], o demokratiško miesto architektūros formavimo esmė – visuomenės dalyvavimas planavimo procese. Vakaruose miesto architektūros formavimo svarstymo su visuomene procesui apibūdinti vartojami terminai: *Public Consultation*, *Public Involvement*, *Public Participation*, *Public Meetings*. Ypač svarbus yra partnerystės principas, Vakaruose žinomas kaip PPP (*Public, Private, Partnership*) [19, 20], turintis didelės reikšmės urbanistinės raidos planų įgyvendinimo sėkmei ir įtakos architektūrai mastui. Dėl to demokratinis planavimas bei miestų architektūros formavimas paprastai vykdomas vadovaujantis šiais pagrindiniais principais:

Proceso viešumas. Į planų rengimo darbą turi būti įtraukta visuomenė. Planai turi būti aiškūs, suprantami, prieinami. Gauti pasiūlymai nagrinėjami. Apie priimtus sprendimus informuojama visuomenė.

Bendradarbiavimas. Priklausomai nuo plano pobūdžio planavimo procese turi būti bendradarbiaujama su gyventojais, verslininkais, akademinė visuomene, neformaliomis visuomeninėmis organizacijomis (NVO), tarptautiniais partneriais, centrine valdžia, gretimomis savivaldybėmis ir kitomis suinteresuotomis grupėmis. Bendradarbiavimo tikslas – parengti įgyvendinamus planus ir rasti kuo daugiau išteklių juos realizuoti.

Teisių ir pareigų pasidalijimas. Planuose turi būti aiškiai nurodytas ne tik centrinės valdžios, regioninės val-

džios, savivaldybių ir privačių investuotojų, bet ir NVO, NfVO, pavienių piliečių vaidmuo ir atsakomybė. Todėl visi proceso dalyviai turi aiškiai suvokti savo uždavinius.

Subsidiarumas. Aukštesniame lygyje reikia neplanuoti to, ką galima atlikti žemesniame lygyje, todėl paprastai savivaldybėms suteikiama daug galios, nes jos yra arčiausiai žmonių.

Darni plėtra (sustainable development). Planai turi būti išnagrinėti, visapusiškai pagrindžiant sprendinius ir reikia kurti aplinką, palankią gamtai, žmogui ir jo veiklai šiandien ir ateityje. Darni plėtra, rengiant Vilniaus miesto bendrąjį planą, pasak P. Juškevičiaus, garantuoja gyvenimo kokybės pagerinimą.

Taigi pavykus iširti veiksnius, nulėmusius miesto vystymąsi, būtų galima pabandyti atrasti šio reiškinių dėsningumą, komunikacijos bei valdžios pasiskirstymo visuomenėje proporcijas, taip pat priežastis, lemiančias galutinį sprendimą; ar kuri nors interesų grupė turėjo didesnę valdžią, ir, jeigu taip, tai kokią įtaką tai turėjo įvykių raidai.

Remiantis autoriaus stebėjimų rezultatais matyti, kad dažniausiai nėra paisoma pagrindinių planavimo principų. Vyrauja pragmatiniai interesai ir siekiama vienadienės naudos. Dažnai, painiojant bendrojo, specialiojo, detaliojo planavimo dokumentų lygmenis, painiojami tikslai, uždaviniai bei sprendinių turinys, suformuluoti teritorijų planavimo įstatyme [13]. Teikiant siūlymus, reiškiant pretenzijas, pastabas ar kritiką, pvz., bendrojo plano atžvilgiu, jie dažnai yra ne jo dalykas. Remiantis autoriaus atliktų tyrimų duomenimis, tokių siūlyimų, pretenzijų, pastabų mastas strateginio planavimo dokumentuose siekia nuo 10 % iki 37 %. Remiantis Teritorijų planavimo įstatymu, bendrasis planavimas yra teritorijos kompleksinis planavimas plėtros prioritetams, raidos tikslams bei strategijai nustatyti [13, 22]. Praplečiant strategiškumo ir kompleksiško sąvoką, autoriaus nuomone, būtinas finansinis teritorijų planavimo dokumentų sprendinių įgyvendinimo pagrindimas, kurį numato kitas strateginio lygmens planavimo dokumentas, reglamentuojamas Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymo [23]. Taigi jei kompleksiniame, viską apimančiame dokumente gali tilpti scheminės žinios apie teritorijų erdvinę plėtrą, urbanistiniai prioritetai regionų kontekste ir sprendinių įgyvendinimo išlaidos (apie planų sąsajas autorius detaliai rašė ankstesniuose darbuose [24]), tai, suprantama, į visuomenės problemas smulkmeniškų, tik atskiroms interesų grupėms rūpimų klausimų sprendimais atsakyti negalima. Kita vertus, smulkmeniškumo ir lokalumo yra ir pačiuose Bendrojo plano (BP) sprendiniuose. Apie perdėtą, autoriaus nuomone, detalumą, Vilniaus miesto BP aiškinamajame rašte dėstoma [25]: „*Naujai užstatomoms arba rekonstruojamoms teritorijoms BP sprendiniuose nustatyti reglamentai, pateikti „Reglamentų brėžinyje“.* Reglamentą sudaro trys dalys (4 pav.):

4 pav. BP reglamentų žymėjimas

Fig 4. Notation of Master Plan regulations

- žemės naudojimo tikslinės paskirties ir naudojimo būdo, pobūdžio indeksas;
- užstatymo intensyvumo (UI) indeksas;
- papildomų apribojimų indeksai, kurių gali ir nebūti.

Teritorijų žemės naudojimo tikslinė paskirtis ir būdas, pobūdis su galimos veiklos aprašymu žymimi indeksu, kurio paaiškinimai pateikti teritorijų naudojimo bendrųjų reglamentų ir žymėjimų lentelėje.

Užstatymo intensyvumo (UI) indeksais ir tankumo rodikliu nustatyti naujų plėtros teritorijų orientaciniai užstatymo procentas ir aukštingumas. BP nurodoma orientacinė maksimali UI reikšmė (nuo 0,2 iki 2,5), kuri vėliau tikslinama atskirų miesto dalių bendrojo, specialiojo ar detaliojo planavimo dokumentuose“ [25, p. 21].

Todėl visuomenėje dažnai susiformuoja klaidinga nuomonė, kad BP yra mechaniška detaliųjų planų suma, kuri, reikalui esant, nesunkiai keistina. Visuomenei dalyvaujant planavimo procese atsiranda kitokių tikslų, orientuotų į primityvesnių, pragmatiškesnių, šiai dienai aktualių uždavinių sprendimą, o ne į miesto plėtros strategijos klausimų nagrinėjimą ir teritorijos urbanistinės raidos perspektyvą. Lietuvos teisės aktuose reikalaujama BP nurodyti sklypų tvarkymo reglamentus (užstatymo tankumą, intensyvumą, pobūdį ir pan.), taigi susismulkinama iki mažų sklypelių problemų, išleidžiant iš akių makrosprendinių lygmenį (5 pav.), ir tai tampa supriešinančiu visuomenei veiksmu. Piliečiai priversti dėl kiekvieno mažmožio keisti BP sprendinius. Dėl to prarandama miesto architektūrinė-urbanistinė darna, sudarkoma urbanistinė morfostruktūra, pažeidžiama žemės naudojimo logika. Piliečiai tikisi (pagal TPI) matyti BP sprendiniuose kasdieninio gyvenimo detales:

- kiemo infrastruktūros išvystymą;
 - želdynų daugiaaukščių gyvenamųjų namų kvartaluose suplanavimą, kurie nėra bendro naudojimo teritorijos;
 - gatvių sutvarkymo pasiūlymus (duobės, nelygumai, įvažiavimai į kiemus, gatvių raudonųjų linijų nustatymas ir pan.);
 - sutvarkytas sklypų ribas tarp kaimynų.
- Šiuose sprendiniuose jie mato tolimos ateities viziją.

5 pav. Dėl neformalaus teisinio veikimo strategiškumą praradęs, susmulkėjęs BP sprendinys (Vilniaus m. pavyzdžiu)

Fig 5. Shredded solution of Master Plan after losing its strategy due to informal legal action (by example of Vilnius city)

4. Visuomenės gebėjimas dalyvauti miesto architektūros, o kartu ir savitumo formavimo procese (teorijos turinys)

Demokratėjimo procese, pasikeitus visuomenės dalyvavimo galimybėms, pasikeitė ir veiksniai, turintys įtakos šiam procesui. Juos siūloma sugrupuoti į *statinius* bei *dinaminus* (6 pav.). Sparti miestų raida ir neformalaus veikimo veiksnių kaita formuoja naują visuomenės nuomonę apie miesto savitumą, kartais nespėjančią su globalizacijos tendencijomis.

Straipsnyje išskiriamos dvi *neformalaus veikimo veiksnių* grupės (6 pav.): **objektyvioji** – atsirandanti dėl nuolat veikiančių aplinkybių, žyminčių buvimą ir vertę (*statiniai veiksniai* – vietovės tapatumo ženklai: gamta, urbanistinė struktūra, senojo miesto pastatai, visuomenė), egzistuojanti nepriklausomai nuo kieno nors valios, ir **subjektyvioji** – išreiškianti dinaminį poelgio, įvykio, visuomenės (pilietinio) aktyvumo laipsnį, reikšmingumą tam tikrų vertybių atžvilgiu (*dinaminiai veiksniai* – visuomenės veiksmi, susiję su miestų architektūros formavimu, urbanistiniu planavimu, planų įgyvendinimu, pastatų statyba ir kt.) [26].

Kiekvienas žmogus yra kūrėjas, kurio sukurta vertė kinta ir priklauso nuo žmogaus kitimo. Taip palengva didėja architektūros suvokimo patyrimas, kuris žmogui labai svarbus. Tačiau jis labai svarbus ir pačiai architektūrai – juk miestai ir juos sudarantys elementai atspindi jas sukūrusias visuomenes – nuo jų priklauso architektūros estetinis vertinimas bei neformalaus veikimo ar kitokio išikišimo į ją mastas, o tai ne kas kita, kaip neformalių veiksnių sąveika. Todėl urbanistinio-architektūrinio suvokimo patirtis nesibaigia pasyviu individo judėjimu ar gyvenimu toje aplinkoje, ji pratęsiama ir gausinama, kuriant miesto savastį. Tai yra formalus (įstatymais apibrėžtas) ar neformalus veikimas, žmogui aktyviai dalyvaujant miesto ar pastato formavimo procese ir visur, kur tam yra susidariusios palankios ekonominės, socialinės, teisinės ir kt. prielaidos.

Remiantis JAV mokslininko K. Lynch (1918–1989) teoriniais tyrimais apie būdus ir priemones miesto savitumui atskleisti, kolektyvinei gyventojų nuomonei apie savo miestą formuoti [27] ypatingos reikšmės turi *dinaminių ir statinių* veiksnių sąveika, kuri leidžia manyti, kad, jiems neformaliai veikiant, galima išsiaiškinti ne tik miesto formos vizualiąją, emocinę ar funkcinę reikšmes bei vertes miestiečiams, suvokti bendruomenės dalyvavimo miesto kūrimo procesuose svarbą, bet ir suprasti, kad daugelio individų minčiai veikiant tas įvaizdis gali keistis – susikurti epochai būdingi kolektyviniai, saviti miestų įvaizdžių variantai. Čia ir yra tos visuomenės dalies – tų 55,8 % norinčių dalyvauti planavimo procese, bet laikančių tai beprasmiu užsiėmimu (apie tai buvo rašyta antrame šio straipsnio skyriuje), įtraukimo į šį darbą ir dialogo su jais

<p>I grupė Statiniai NfV veiksniai: gamtiniai kultūriniai sostinės geografiniai socialiniai istoriniai religiniai</p>
<p>II grupė Dinaminiai NfV veiksniai dėl: visuomenės pilietinio aktyvumo aktyvių bendruomenių buvimo organizacijų asocijavimosi laipsnio piliečių aktyvios ekonominės-ūkinės veiklos</p>

6 pav. NfV veiksnių grupės

Fig 6. IfE factor groups

rezervai. Šiam dialogui palengvinti naudojamos neformalios miestų architektūros formavimo priemonės (forumai, seminarai, paskaitos, mokymai ir pan.) ir teritorijų planavimo (urbanistinis planavimas čia suprantamas kaip teritorijų planavimo sudėtinė dalis) būdai.

Aiškinantis NfV veiksnių grupių sąsąjį bei jų įtakos urbanistinei raidai genezę miesto savitumo formavimosi aspektu, lemiančiu veiksmu tampa idėja, generuojanti pagėdaujamus tikslus bei priemones joms pasiekti. Ši idėja visuomenėje suprantama kaip vertybė – neformalus pagrindas elgsenos normoms bei reglamentams kurti. Todėl visuomenėje, kurioje yra stiprus viską apimančio savitumo, tradicijų, tautinės savimonės, sąžinės ir istorijos pamokų suvokimas, mokėjimas atskirti laikinus menkaverčius reiškinius nuo pastovių vertybių jausmas, visa tai įteisinama (formalizuojama) teisės aktais. Konkrečios istorinės epochos visuomenė turi savo vertybių (normų) sistemą, pagrįstą tam tikrais motyvais, ir tai nėra sustabarėjęs reiškinys. Kartu kaitos procese keičiasi ne tik visuomenė, bet ir jos požiūris į vertybes (savitumas – vienas iš vertybių elementų). Kas gražu ir savita vienoje epochoje kokrečiomis urbanistinėmis aplinkybėmis, tas gali būti nepriimtina kitoje aplinkoje. Todėl, tinkamai įvertinę *epochų kaitos (istorinį) veiksnį*, šiandien neišvengiamai turėtume laukti naujovių. Globalizuotas pasaulis telekomunikacinėmis priemonėmis jau seniai demonstruoja neformalaus veikimo įvairiose srityse tendencijas. Tai, kas Vakarų Europoje nuosekliai vystėsi ilgus dešimtmečius, posovietinėje erdvėje, taip pat ir Lietuvoje, plėtojasi daug sparčiau. Šioje situacijoje svarbu susivokti miestų architektūros savitumo problematikoje.

Šias nuostatas akivaizdžiai patvirtina plintanti kosmo-

politinė, tautinį savitumą niveliuojanti architektūra su daugiaaukščių biurų ir gyvenamųjų, administracinių ir komercinių pastatų kompleksais (7 pav.).

Kalbant apie miestų savitumą būtina įvertinti ne tik praeities ir šiandienos miestų raidą, bet ir ateities perspektyvą. Anot Maršalo Maklahano (1911–1980), Kanados kultūrologo ir komunikacijos mokslų teoretiko, mintį, kad „Miestai jau nebeegzistuoja, tai tik kultūros šmėklos turistams“ [28] galima suprasti taip: „<...>miestas, toks, kaip jį suprato urbanistikos teoretikai, pradedant Platonu bei Aristotelium ir baigiant Lewis Mumforu (1895–1980), JAV urbanistikos sociologu ir istoriku, JAV mokslininku K. Linču (1918–1989), JAV ir Kanados urbanistikos teoretike Jane Jacobs ir kitais mąstytojais, keičiasi, o nusistovėję modeliai sunkiai galės egzistuoti drauge su kibernetine erdve“. Taigi kasdienė komunikacija neformaliai ITT veiksniai veikiant keičia nusistovėjusių gyvenimo ritmą. Tačiau, nepaisant to, kad keičiasi tradicinės gyvenamosios vietos sampratos paradigma, **kraštovaizdžio subtilumai, savastis ir kultūra** yra tos unikalios savybės, kurių niekada nebus įmanoma persiųsti laidais kartu su tiesioginio bendravimo, tiesos ginčuose ieškojimų ir **vietos sa-**

vitumo galia – neformaliu veiksmu, turinčiu įtakos miesto architektūros, teritorinės bendruomenės tapatumo formavimuisi.

Vertindami miestų istorinę kilmę, suprantame jų užuomazgos, pradžios logiką sausumos ar vandens kelių sankirtose (Kaunas, Klaipėda, Viena, Liepoja (8 pav.), Vilnius (9 pav.), Maskva ir daugelis kitų Lietuvos bei pasaulio miestų), susijusių ir su komunikacinių galimybių, konkurencijos didinimu kitų panašių miestų atžvilgiu. *Statinių veiksmų* grupės elementai (kelių sankirta) sužadina NfV dinaminis veiksmus, turinčius įtakos ne tik miesto plėtros kryptims, gyvenimo kokybės gerėjimui (policentrinės struktūros centruose su gerai išvystyta socialine, inžinerine infrastruktūra, subalansuota darbo jėgos pasiūlos ir pareikalavimo proporcija), bet ir neformaliai miesto savitumui susiformuoti. Miesto viduje ilgainiui randasi *statinių veiksmų* visuma su bendruomenių savastimi: centrai, potencialai. Ir kuo jų yra daugiau, tuo teritorinės bendruomenės juose yra aktyvesnės, tuo darnesnis juose gyvenimas, tuo aktyvesnis ir miestas, asocijuojantis teritorinėms bendruomenėms. Jos – savo teritorijos šeimininkės. Taigi jų veikla tikslingesnė. Koordinuotesnė jų (polifunkcinių cen-

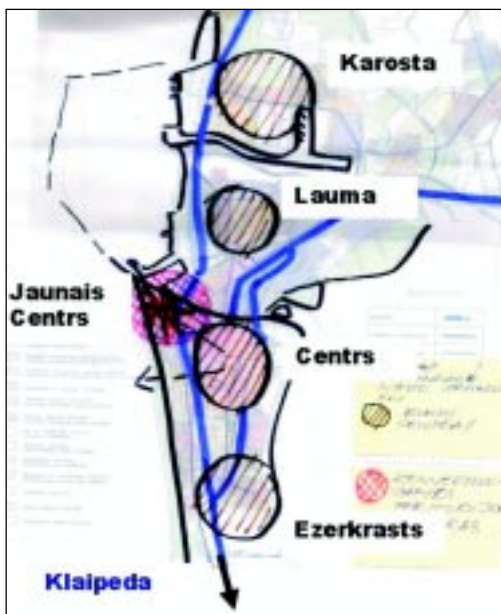

7 pav. Naujų statybų plėtra Vilniuje, Vienoje, Varšuvoje, Berlyne, 2005 m. (nuotraukos autoriaus)

Fig 7. Development of new construction works in Vilnius, Vienna, Warsaw, Berlin, 2005 (author's photos)

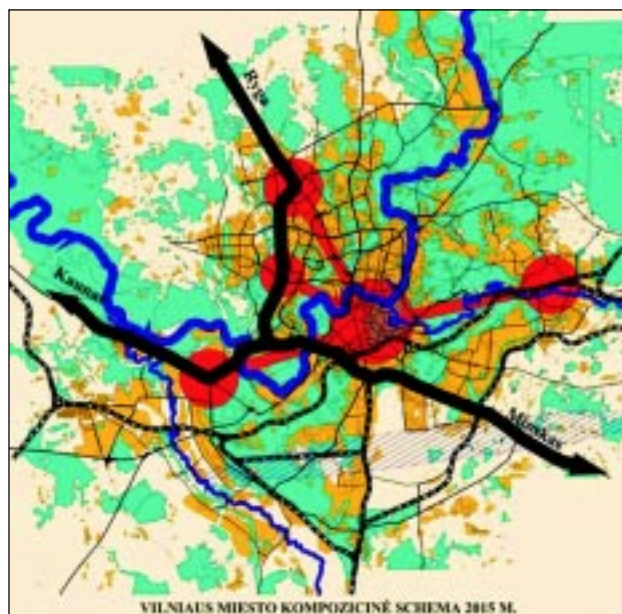
tru) plėtra, savitesnė miesto urbanistinė struktūra, glaudžiai susieta su miesto išorinių bei vidinių socialinių funkcijų humanizavimu [29]. Tačiau labai svarbu, kad centrų turinys atitiktų darnios plėtros principus, t. y. juose būtų išvystyti socialinės bei inžinerinės infrastruktūros objektai, suderinta darbo jėgos pasiūla ir poreikis. Pavyzdžiui, Vilniuje (9 pav.) pagal bendrojo plano sprendinius fiksuoti tik keli

polifunkciniai centrai (Senamiestis, N. Vilnia). O kiti centrai – prie Gariūnų (10 pav.), Ukmergės g. – neatitinka polifunkciškumo kriterijų – tai nedidelės prekybos ir pramonės teritorijos. Todėl atnaujinamo Vilniaus m. bendrojo plano rengėjams reikės naujai įvertinti šį veiksnį. Aktyvioms bendruomenėms rasti, darnai pcentryje užtikrinti *būtina sąlyga – miesto centrų polifunkciškumas.*

8 pav. Autoriaus schemoje Liepojas (Latvija) miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra) [30]

Fig 8. Compositional scheme of Liepāja city (Latvia) (polycentric urban structure) [30]

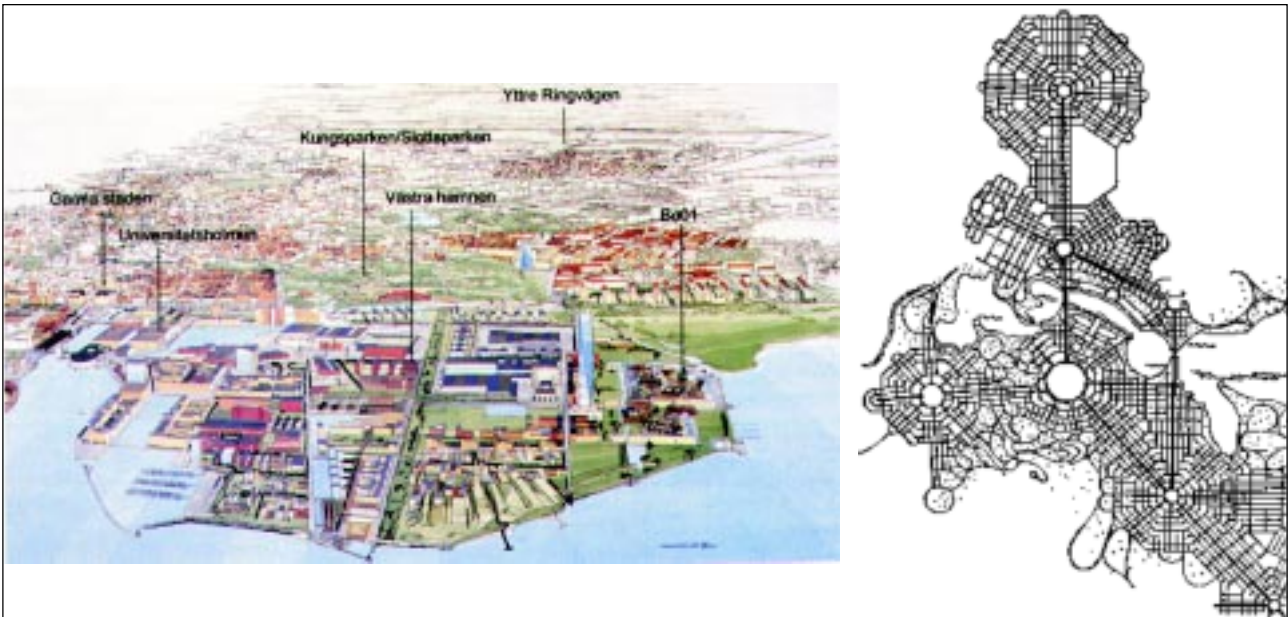
9 pav. Vilniaus miesto kompozicinė schema (policentrinė urbanistinė struktūra)

Fig 9. Compositional scheme of Vilnius city (polycentric urban structure)

10 pav. Gariūnai Vilniuje (šiandien tai monofunkcinis centras)

Fig 10. Gariūnai in Vilnius (monofunctional centre today)

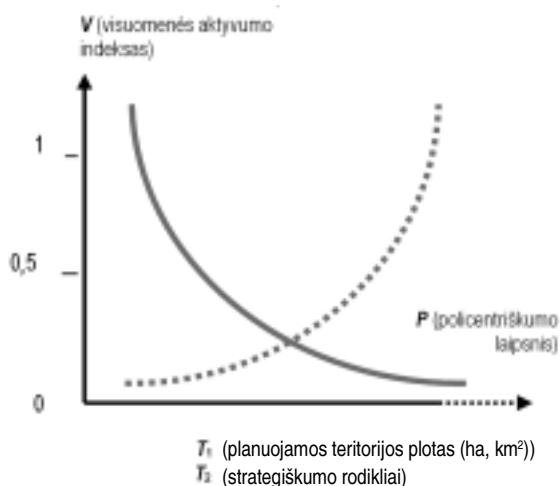

11 pav. Malmö (Švedija) [32], Canberra (Australija) miestų kompozicinės schemas (policentrinė urbanistinė struktūra)
 Fig 11. Compositional urban schemes of Canberra (Australia), Malmö (Sweden) (polycentric urban structure)

Straipsnio autorius tyrimais [32] nustatė tiesioginę visuomenės aktyvumo priklausomybę nuo miesto policentriškumo laipsnio ir atvirkštinę priklausomybę nuo planuojamos teritorijos ploto bei tikslų strategiškumo (12 pav.), sudarydamas prielaidas visuomenės aktyvumo indekso nustatymo metodikai sukurti (ją autorius planuoja išdėstyti kituose darbuose).

Vertinant tai, kad visuomenės aktyvumo indeksas gali būti nuo nulio iki vieneto

$$0 < V \leq 1,$$

12 pav. Planavimo tikslų strategiškumo, teritorijos dydžio, policentriškumo bei visuomenės aktyvumo tarpusavio priklausomybės kreivė

Fig 12. Graph of interdependence of planning aim strategic character, territory size, polycentricism and public activity

visuomenės aktyvumą galima išreikšti funkcija nuo ploto, tikslų strategiškumo lygmens bei polifunkciškumo laipsnio:

$$V = f(T_1, T_2, P) = P/T_1, T_2;$$

V – visuomenės aktyvumo indeksas, T_1 – planuojamos teritorijos plotas, T_2 – tikslų strategiškumo rodiklis, P – miesto policentriškumo rodiklis.

Vadinasi, kuo didesnė teritorija, kuo strategiškesni miesto architektūros formavimo tikslai, tuo mažiau visuomenei suprantamesni ilgalaikiai miestų plėtros uždaviniai, tuo bendruomenė yra pasyvesnė (pavyzdžiui, bendrųjų planų rengimo atveju). Todėl yra tikslinga:

- reikšmingų *statinių veiksmų* neformaliam visuomenės veiksmui suaktyvinti plėtra (13 pav.). (Pvz., reikšmingesnis tampa miestas, regionas. Gal todėl politikai ir palaiko Kauno ir Vilniaus dvimiesčio idėją – tai yra *statinio veiksmo* stiprinimas regioninei įtakai ir konkurencijai didinti, jam aktyvinti sukurtas *dinaminis veiksnys* – NVO „Dvimiestis“ (vadovaujant prof. J. Vanagui));
- decentralizuotos, polifunkcinės urbanistinės struktūros su stipriomis teritorinėmis bendruomenėmis (teritorijos šeimininke) plėtra.

Taigi *statinių veiksmų* paskatinta ir galėtų būti motyvuota miesto polifunkcinių centrų plėtros teorija. Diegiant darnios miestų plėtros principus, miestiečiai galėtų būti laipsniškai gražinami į modernią, šiuolaikišką suprojektuotą, tačiau kompaktišką miesto aplinką (Malmö, Švedija) (13, 14 pav.), nes joms patinka jo teikiamos bendravimo galimybės ir aplinkos įvairovė, jaučiamas jaudulys. Tačiau gera aplinka – bendro darbo rezultatas, kuris neat-

13 pav. Autoriaus nuotraukoje Malmö (Švedija) kompaktiškas modernios statybos polifunkcinis gyvenamasis rajonas su naujai suformuotu *static factor* – „Turning Torso“ dangoraižiu, tapusiu ne tik Malmö miesto, bet ir visos Švedijos moderniosios architektūros simboliu, tapatumo ženklu

Fig 13. Malmö (Sweden) compact modern residential district with newly-formed *static factor* – „Turning Torso“ skyscraper, which became modern architectural symbol and identity sign not only of Malmö, but also of the whole Sweden (author's photos)

14 pav. Gyvenamojo rajono fragmentai Malmö mieste su savitomis kiemų erdvėmis ir stipria bendruomene, kuri dalyvavo jo architektūros formavimo procese PPP principu [20]

Fig 14. Fragments of residential district in Malmö city with original yard spaces and strong community which participated in the process of architectural formation by PPP principle [20]

siranda savaime. Jis yra pasirinkimo ir gerų projektų išdava. Jei tik nori, miesto, teritorinė bendruomenė ją gali sukurti, nors tai ne vieno žmogaus ar grupės darbo rezultatas – tai kolektyvinės veiklos ir individualių pastangų vaisius.

5. Išvados

Įvertinus neformalaus veikimo veiksmų [26] (visuomenės) įtaką miesto architektūros formavimui, galima paaiškinti daugelio miestų savitumo raidos aspektus, suprasti jos dalyvavimo plėtros procesuose įvairiais istoriniais laikotarpiais motyvaciją, dėsningumus. Tai yra *statinių ir dinaminųjų NfV veiksmų* tarpusavio sąveika. Šiandien, vykstant sparčiai miestų plėtrai, Lietuvoje šiuos dėsningumus atskleisti svarbu ne tik teorine, bet ir praktine prasme.

Kai kurie autoriaus atliktų tyrimų apibendrinimai:

1. Aktyvaus visuomenės dalyvavimo miesto architektūros formavimo procese privalumai:

- didesnė projektų įgyvendinimo sėkmės tikimybė su prognozuojama architektūros kokybe;
- pasitikėjimo didėjimas vietos valdžia;
- PPP plėtra, t. y. visuomenės parama įgyvendinant projektus;
- geresni, sąžiningesni santykiai tarp interesų grupių ir teritorinių bendruomenių;
- operatyvesnis keitimasis informacija ir praktine patirtimi;
- demokratiškesni vertybių puoselėjimas;
- pasitikėjimas taryba bei savivaldybės administracija;
- mažesnė tikimybė, kad projektai bus stabdomi;
- tai leidžia nuspėti projektų realizavimo pasekmes.

2. Priemonės, skatinančios teritorinių bendruomenių aktyvumą:

- **urbanistinis planavimas ir aktyvių bendruomenių gausinimas, formuojant decentralizuotą miestų urbanistinę struktūrą su polifunkciniais centrais;**
- kompleksinis miesto architektūros formavimas, naudojant teritorijų bei strateginio (ekonominio) planavimo formalią priemonę;
- savivaldybės tarybos komitetų ir visuomeninių komisijų bendri susirinkimai; teritorijų plėtros biudžetinio proceso skaidrumas; sąlygų, skatinančių visuomenę dalyvauti jame, gerinimas; santykių su žiniasklaida aktyvinimas.

Literatūra ir šaltiniai

1. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 967 p.
2. Bražėnaitė-Dijokienė, D. Paveldosaugos sampratos kaita XX a. Lietuvoje. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVIII, Nr. 2, Vilnius: Technika, 2004, p. 72–78.
3. Drėma, V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga, 1991. 404 p.

4. Daunora, Z. Vilniaus miesto centrinės dalies vizualinio identiteto apsaugos prioritetai. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVII, Nr. 1. Vilnius: Technika, 2003, p. 12–23.
5. Miškinis, A. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. Vilnius: Mintis, 1991. 153 p.
6. Mažeikis, G. Regionalizmas, miestų decentralizacija ir tarptautinis bendradarbiavimas. *Archiforma*, Nr. 3, Vilnius, 1999, p. 65.
7. Čaikauskas, G. Apie nacionalinį identitetą. *Archiforma*, Nr. 1–2, Vilnius, 2005, p. 57.
8. Vyšniūnas, A. Šiauliai ir Panevėžys: žingsnis po žingsnio. *Archiforma*, Nr. 4, Vilnius, 2002, p. 23.
9. Buivydas, R. XX a. architektūra: regionalizmas. *Archiforma*, Nr. 3, Vilnius, 1999, p. 70–77.
10. Petrušonis, V. Vietovės kultūrinio tapatumo ontologija. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXIX, priedas. Vilnius: Technika, 2005, p. 55–62.
11. Bučas, J. Kraštotvarkos pagrindai. Kaunas: Technologija, 2001. 282 p.
12. Nezabitauskas, A. Jonas Basanavičius. Biografinė apybraiža. Fotografinis leidimas. Vilnius: Vaga, 1990. 543 p.
13. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. *Žin.*, Nr. 107-23910, 1995.
14. Ekspertų apklausa. Vilnius: UAB „RAIT“, 2005 m. balandžio 29 d. 23 p.
15. Ekspertų apklausa. Vilniaus miesto gyventojų požiūris į miesto plėtrą. Vilnius: UAB „RAIT“, 2005 m. sausis-vasaris. 48 p.
16. Gyventojų apklausos rezultatai. *Trakų žemė*, Nr. 37 (361), Trakai: Voruta, 2005.
17. Andrikienė, L. Valdžios ir piliečių ryšio stiprinimas. Vilnius: Omni laikas, 2004-02-26.
18. Kanados urbanistikos institutas, Lietuvos programa. Projektas: Visuomenės dalyvavimas savivaldybių teritorijų planavime (vykdant Kanados valdymo instituto programą). Vilnius: 1997. 77 p.
19. Rainys, G. Kanados urbanistinės plėtros patirtis. Kanados-Baltijos savivaldybių bendradarbiavimo programa „Strateginis miestų valdymas“. Torontas-Otava, 1996. 19 p.
20. Brattberg, L. City Regenerating Development Strategies. The UBC Baltic Cities Bulletin, 2/2000, Gdansk, Poland. (www.ubc.net).
21. Jakaitis, J. Medžiagos apibendrinimas apie visuomenės dalyvavimą rengiant Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo plano iki 2015 metų antrojo etapo esamos būklės analizės studiją (2004-10-13–2005-07-22). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Miesto plėtros departamento Bendrojo ir specialiojo planavimo skyriaus archyvas, 2005. 63 p.
22. LR aplinkos ministro 2004 m. gegužės 7 d. įsakymas Nr. D-1263 „Dėl apskrities teritorijos bendrojo plano rengimo, savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo ir miestų miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklių patvirtinimo“.
23. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (*Žin.*, 2000, Nr. 66-1987), nauja įstatymo redakcija nuo 2002 m. gruodžio 24 d. (*Žin.*, 2002, Nr. 123-5558).
24. Jakaitis, J.; Paliulis, N. Bendrojo bei strateginio planų, planavimo dokumentų ir miesto (regionų) teritorijų raidos monitoringo sistemos ypatumai. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVII, Nr. 2. Vilnius: Technika, 2003, p. 76–86.
25. Vilniaus miesto bendrasis planas. Vilnius: Briedis, 1999. 79 p.
26. Jakaitis, J. Neformalaus veikimo veiksnių įtaka urbanistinei raidai. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVIII, Nr. 3. Vilnius: Technika, 2004, p. 132–143.
27. Lynch, K. Good City Form. Cambridge: MA, London, England. The MIT Press, 1981.
28. William, J.; Mitchell. E-topia: „Urban life, Jim, - but not as we know it.“ Massachusetts Institute of Technology The MIT Press, Cambridge: MA, London, England, 1999. 192 p.
29. Daunora, Z. Vilniaus regiono koordinuoto planavimo galimybės ir problemos. *Urbanistika ir architektūra*, Nr. 1 (23). Vilnius: Technika, 1997, p. 19–30.
30. Jakaitis, J. Neformali decentralizuotos urbanistinės miesto struktūros įtaka jo plėtrai. Iš: Tarptautinio seminaro „Plain air“ Liepojoje (Latvija) „Development of the northern part of Liepaja seaside park“ medžiaga. Liepoja, 2005-11-25, 27 d. (www.a4d.lv/notikumi/707/).
31. Jakaitis, J. Individuality of the city in the context of changeable informal impact conditions. Iš: Tarptautinio seminaro „Union of Baltic Cities Commission on Urban Planning, Project - Alliance of Baltic Cities (ABC) in Malmö, Sweden“ pranešimai. Malmö, 5–9 Oct 2005 (www.ubc.net/commissions).
32. Jakaitis, J. Visuomenės aktyvumo planavimo procese tendencijų ir jų įtakos miestų architektūros raidai tyrimai. Visuomenės dalyvavimo formuojant miesto architektūrą Lietuvoje bruožai (rankraštis autoriaus archyve). Vilnius, 2005.

JONAS JAKAITIS

Master of Architecture, doctoral student (since 2002), Dept of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lithuania.

Master of Architecture, VGTU, 1997. First degree in Urban Engineering, Vilnius Civil Engineering Institute (VISI, now VGTU), 1984. Employment: head of Division of Master and Special Planning, Department of Urban Development, Vilnius City Municipal Government Administration. Konstitucijos prosp. 3, LT-09601 Vilnius, Lithuania. E-mail: Jonas.Jakaitis@Vilnius.lt. Membership: member of the Lithuanian Union of Architects, member of the Lithuanian Union of Landscape Architects, member of Steering Committee of the Union of the Baltic Cities (UBC) Commission on Urban Planning. Publications: author or co-author of 12 scientific publications. Conferences: participant of 25 national and international conferences. Research interests: urban development programs, physical planning, urban planning, land use management. Public consultation, public involvement, public participation, Public Private Partnership in urban planning process.
